

УДК: 378.147

Л.М. Костіна

ЗНАЧЕННЯ МЕТОДУ МУЗИЧНИХ РОЗРОБОК У ПРОЦЕСІ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню специфіки обробки як творчого процесу/результату музичної діяльності, методу музичного мислення, форми художньої інтерпретації та жанру.

Ключові слова: обробка, жанр, метод, музичне мислення.

Kostina L.M. A value of method of musical developments in the process of creative activity.

Annotation. The article is devoted to the researching of the specific arrangement as a creative processing/refinement of musical, a method of musical thinking, the form of artistic interpretation and genre has been discovered.

Key words: arrangement, genre, method musical thinking.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема обробки, пов'язана з реалізацією творчої активності, трансляцією науково-практичного, соціального і мистецького досвіду, є магістральною в культурі. Функціонування музичної обробки в художньо-історичному просторі зумовлене авторським перетворенням та моделюванням наявних музичних текстів – артефактів духовної культури. Постійне буття цього найдавнішого явища в музичному мистецтві детерміноване множинністю його проявів і широтою проблемного поля – від загальноестетичних аспектів, віддзеркалення жанрово-стильових процесів до локальних питань композиторської та виконавської практики. Як особлива сфера інновацій та творчої спадкоємності, обробка в музиці одночасно є методом мислення, засобом музичного розвитку і специфічним жанром. Відкритість, мобільність та іманентна здатність музичної обробки до культурного діалогу на рівнях «загальне – індивідуальне», «традиційне – інноваційне», «композитор – фольклор» зумовлюють універсальність і значущість її як феномену культури.

Актуальність цієї праці визначається розбіжністю між суттєвою історичною роллю музичної обробки в культурі і мистецтві, оновленням її жанрової парадигми в сучасній практиці та недостатньою вивченістю цієї проблематики, фактичною відсутністю сталої теорії музичної обробки і спеціальних наукових праць, спрямованих на системне обґрунтування її властивостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постійна актуальність обробки як жанру музичного мистецтва, різноманітність методів і принципів опрацювання зумовлюють значний науково-теоретичний інтерес до цієї проблеми.

Дослідженню сфери обробки в інструментальній, хоровій та вокальній музиці присвячено теоретичні праці В. Глівінського, Ю. Євдокимової, А. Лаценка, Н. Матусевич, Н. Резанової та ін. Головними аспектами цих досліджень є визначення мовностилістичної (зокрема фактурно-гармонічної) специфіки обробки у зв'язку з проблемами еволюції музичного мислення, певних композиторських стилів. Тенденції жанрово-стильової еволюції фольклорної обробки є центром наукового інтересу російських музикознавців – О. Демченка та Л. Іванової.

Суттєвими у виявленні жанрової специфіки споріднених обробці жанрових явищ є дисертації О. Жаркова («Художній переклад в музиці: проблеми і рішення»), М. Давидова «Теоретические основы переложений для баяна инструментальных призываний». Важливими на шляху теоретичного узагальнення музичної обробки є праці з проблем жанру транскрипції, зокрема дисертації Н. Прокіної («Фортепианная транскрипция. Проблемы теории и истории жанра»), М. Борисенко («Жанр транскрипції в системі індивідуального композиторського стилю») та ін. Важливим у працях цих авторів є обґрунтування специфіки вищезгаданих жанрів у проблемному полі музичної інтерпретації та художнього перекладу моделі.

Зазначимо, що загальним підґрунтям для формування цілісної концепції музичної обробки є окремі дослідження з проблем обробки та змістовні аспекти жанрової теорії транскрипції, перекладення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Традиційним для мистецької науки і практики є трактування музичної обробки як прикладної сфери художньої творчості, своєрідної лабораторії композиторських пошуків. Утім на сучасному етапі розвитку культури внаслідок основоположного значення в мистецтвознавстві питань художнього мислення, інтерпретації та діалогу проблема музичної обробки набуває нового естетичного змісту і потребує комплексного дослідження.

Формулювання цілей статті. Об'єктом розгляду нашої статті є явище обробки в музичній культурі. Предмет пропонованої праці полягає у виявленні амбівалентної специфіки обробки як процесу/ результату музичної діяльності. Наукова новизна цієї статті полягає у виявленні багатозначності явища музичної обробки, що зумовлене його функціонуванням на діяльнісному (процесуальному), жанровому (результативному) і власне мовному (фактурному) рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Подвійний, амбівалентний характер обробки/опрацювання в культурі пов'язаний з його функціонуванням у двох взаємопов'язаних і неподільних іпостасях: 1) опрацювання як процес, метод творчого переосмислення (інтерпретації) вихідного матеріалу; 2) обробка як результат цього процесу і певний творчий артефакт – вторинний продукт.

Специфічним явищем обробка є в музичній культурі. Розглядаючи культуру, смисл, музику як споріднені явища, О. Самойленко підкреслює, що «їх взаємоперехід обумовлює наявність... музичної культури» [7, с. 10]. За А. Сохором, музична культура як «процесуальний» різновид художньої культури репрезентована самостійними, але взаємопов'язаними пластами – творчістю і виконавством. Ці структурні детермінанти музичної культури зумовлюють появу різноманітних жанрових типів і форм їх функціонування в музиці, сприяючи збагаченню й ускладненню даної системи [10].

На нашу думку, в системі музичної культури обробка є специфічною сферою творчої реалізації художніх цінностей і трансляцією соціокультурного досвіду творців, що містить й відтворює виконавські та композиторські аспекти. Розвиток і функціонування музичної обробки як особливої художньо-творчої форми культурних інновацій та мистецької спадкоємності складають важливу частину культурно-історичного процесу. Зокрема музична обробка є показником рівня розвитку музичної культури, ціннісних та естетичних орієнтирів певної історичної доби, ідеологічних позицій та художніх смаків поколінь.

Музична обробка розглядається в цій статті як художній феномен, здатний до діалогу культур, зміст якого висвітлюється у зв'язку з первинним тлумаченням поняття «культура». У контексті культури музична обробка репрезентує соціальний знак, що «організує себе у формі певного художнього простору» [3, с. 259], адже постає і методом, і результатом, і умовою творчої мистецької діяльності. Сутність обробки розкривається у специфічній музично-мисленнєвій і музично-технологічній композиторській креативності як продуктивній діяльності. Обробка одночасно є механізмом музичного мислення, засобом його здійснення і специфічним результатом.

Музичне мислення є різновидом художнього мислення та водночас проявом іманентних особливостей музики. Композиторське мислення разом із виконавською співтворчістю та слухацьким сприйняттям складають єдину систему музичної діяльності. Найсуттєвішими складниками музичного мислення як «духовної, розумової діяльності композитора в процесі творчості» [11, с. 59] А. Сохор визначає відображення (пізнання та оцінка), створення та спілкування.

Як специфічне віддзеркалення явища обробки в загальнокультурному сенсі, музична обробка має множинне значення. У широкому розумінні музичною обробкою можна вважати «омузичнення» будь-якої художньої ідеї (позамузичних явищ) шляхом акту творення музичної композиції (наприклад, на поетичній основі). У вузькому тлумаченні музична обробка пов'язана з процесом/результатом ладо-гармонічного, структурно-композиційного та фактурно-динамічного розвитку певного тематизму.

Особливим проявом музичної обробки є виконавство як іманентний чинник музичної діяльності загалом. У процесі виконавства відбувається тлумачення (опрацювання) конкретних

творів, здійснене виконавцем-інтерпретатором, а також створюється певний творчий продукт, результат (виконавська обробка).

Широкий діапазон художньо-практичної реалізації музичної обробки – від опрацювання традиційних (культових та фольклорних наспівів), виконавсько-авторських трактовок (транскрипцій, аранжувань) композиторських творів – до явища полістилістики (цитування та синтезування конкретних історичних й авторських стилів) демонструє необмежені можливості цієї сфери творчості, відкритість, мобільність обробки як жанрової форми. Музична обробка репрезентує різноманітні рівні продуктивної творчої діяльності, вбираючи аспекти художньої інтерпретації (виконавської та авторської) музичних явищ. В обробці акумулюється широкий комплекс композиційних прийомів, методів і принципів, які (за певним історико-культурним контекстом) визначають характер і спрямованість музичної творчості.

Генетичним кодом, базисною структурою музичної обробки як феномену культури є певні музичні тексти (культові, фольклорні, авторські), інтерпретація, творче переінтонування та контекстова мовна адаптація яких до інших соціокультурних умов (зокрема виконавських) забезпечує збереження і трансляцію мистецького досвіду, власне культурний розвиток.

У контексті професійного музичного мислення обробка одночасно є найдавнішим методом композиційного розвитку тематизму, найтрадиційнішим жанром з особливою специфікою авторства та конкретним твором. Подібна множинність тлумачення поняття «музичної обробка» споріднена з розумінням у музикознавчій літературі поняття «музична композиція». За Є. Назайкінським, значення слова композиція (процес створення музики, створена п'єса і композиційна організація останньої) фокусують у семантиці терміну рух від діяльності композитора до власне музичного результату – музичної форми у вузькому сенсі [5, с. 14]. Багатозначність поняття «музична композиція» підкреслює й О. Соколов, вважаючи останню і архітектонікою музичного твору (форма-композиція), і створеною автором музикою. Суттєвим також є й визначення цим автором музичної композиції як процесу композиторської творчості, що враховує психологічні аспекти [8, с. 9].

На нашу думку, в обробці як явищі музичної культури знаходять особливе втілення принципи традиції та новаторства, повторності та контрасту, остинатності та перемінності, варіантності (варіативності) та імпровізаційності. Специфічного відтворення в обробці також набувають співвідношення «своє – чуже», «цитоване – авторське», «суб'єктивне – об'єктивне» тощо.

Взаємодія традиції та новаторства, що віддзеркалює сутність спадкоємності культури, виявляється у музичній обробці через: а) збереження, перетворення та трансляцію властивостей оригінальних образно-семантичних моделей (фольклорних, культових або авторських текстів); б) діалоговий характер творчості та співтворчості, що висвітлюється за умов інтерпретації авторами обробок музичної спадщини певних історичних епох, національних традицій, художніх систем; в) переосмислення та перепідпорядкування першоджерела новій індивідуально-авторській художній меті в межах певного стилю, жанру.

У музичній обробці як явищі знаходять активний прояв композиційні принципи варіантності (варіативності) та імпровізаційності. Дія зазначених принципів пов'язана з розумінням первинного музичного матеріалу як певного тематизму, опрацювання / обробки – як варіювання / створення варіацій з можливістю мовно-композиційної трансформації оригіналу.

Принцип імпровізаційності, що є «інтуїтивним самовизначенням у хаосі вражень та емоцій» [8, с.45], втілюється в музичній обробці через: 1) можливість використання непередбачених, випадкових елементів в осмисленні першоджерела, вільного розгортання музичного матеріалу; 2) спорідненість з фольклорним музикуванням і художніми техніками комбінування «готових» елементів (алеаторика, джаз), для яких обов'язковою умовою є відношення «тотожність – варіантне оновлення».

Обробка / опрацювання є наджанровим поняттям, методом музичної діяльності, що постає важливим культуротворчим чинником на всіх етапах музично-історичного розвитку, стає невід'ємним атрибутом існування музичного твору, його динаміки. Обробка / опрацювання як метод відтворює певну систему авторських позицій шляхом пізнання об'єкта –

цілісних музичних творів, народнопісенних і культових мелодій, музичних тем, окремих інтонацій з метою їх художнього моделювання та образно-змістовного переосмислення.

За філософським словником поняття «метод» (гр. *methodos* – «шлях, дослідження») трактується як засіб досягнення певної мети, сукупність прийомів або операцій практичного освоєння дійсності [14, с. 266]. О.Соколов розуміє метод як форму практичного засвоєння дійсності та засіб теоретичного її пізнання. На думку вченого, метод репрезентує інтелектуальну позицію митця, є відображенням художнього мислення композитора (його індивідуальних творчих установок), способом самоорганізації в процесі творчості, а також визначенням сукупності конкретних прийомів і умов реалізації художньої композиторської ідеї [9, с.29-30].

Н. Горюхіна, звертаючись до проблеми методу в теоретичному музикознавстві, вважає творчий метод складним процесом «перекодування творчою свідомістю реальності, що безперервно пізнається, в художнє явище» [2, с. 14]. За цією авторкою, провідні функції – пізнавально-аналітична (щодо реальності) та синтезуюча (щодо художнього твору) із втіленням нової реальності – є векторами творчого методу, що має водночас обмежувальну та спрямовувальну дію на творчий процес. Евристична детермінація творчого методу (ідеї, оцінка фактів, орієнтація на традицію) «проявляється в суб'єктивних і соціальних психологічних факторах, у поєднанні установки та об'єктивації» [2, с. 15]. Суттєвим висновком дослідниці для усвідомлення специфіки музичної обробки є визначення творчого методу як «переходу функції аналізу в синтезуючу, ...переходу в нову якість, результат інтеграції в пізнанні і диференціації у творенні нової реальності, ...переходу категорій пізнання в категорії мислення даної галузі людських знань і діяльності» [2, с. 21].

Відштовхуючись від розуміння поняття «методу» як засобу відображення (пізнання та відтворення) дійсності, А. Сохор вважає, що творчий метод визначається співвідношенням об'єктивних і суб'єктивних моментів у змісті художнього твору, а також взаємодією раціонального та емоційного, нормативного та ненормативного, узагальнювального та емпіричного, абстрактного та конкретного [12, с. 48–49].

У теоретичному музикознавстві обробку та розробку вважають антиномічними методами музичного розвитку. Обробка порівняно з розробкою є більш «статичним» засобом оновлення музичної теми, наспіву, що ґрунтується на експонуванні і варіюванні запозиченої мелодії-носія інтонаційно-образного змісту. Властивості методу опрацювання, що є специфічними щодо фольклорних джерел і відмінним від гармонізації та розробки, були визначені у творчій полеміці композиторів 30-х рр. ХХ ст. Основою цього методу визнано ладо-гармонічний і поліфонічний розвиток незмінної мелодії за пісенним сюжетом.

Композиційні ознаки обробки як засобу роботи за моделлю зумовили в дослідницькій літературі порівняння обробки / опрацювання з методом художнього цитування. Аспекти цитатного методу в музиці висвітлюють зокрема В. Москаленко [4] та Є. Назайкінський [6].

В. Москаленко, досліджуючи виражальні аспекти художнього цитування фольклорного мелосу в симфонічній музиці, вважає його лабораторією варіантно-варіаційних методів розвитку та підставою еволюції жанру варіацій [4, с. 27-28]. За В. Москаленком, функція цитування полягає у взаємозв'язку об'єктивної виразності народного мелосу й смислової ролі останнього в умовах конкретного твору. Особливістю цитатного методу дослідник вважає безпосередність вислову народної думки та її творче осмислення без «цілковитого розпаду об'єктивно закріпленого за даною мелодією рівня образно-семантичної конкретності» [4, с. 43-44]. Виразальною можливістю цитування в музиці вчений бачить привнесення художньої інформації народного мелосу в максимально конкретній знаковій формі.

Розробка в музиці апіорі спрямована на радикальну трансформацію-переосмислення мотиву (мелодії) шляхом активного образно-тематичного та композиційного перетворення (зокрема симфонічного). Сенс методу розробки полягає в дробленні тематичного утворення на окремі фрази і мотиви (з наданням останнім конструктивної самостійності) і в його різному інтонаційно-ритмічному, ладо-гармонічному, тональному, темброво-регістровому видозміненні.

А. Сохор трактує специфіку обробки та розробки як різних, але, на його думку, взаємопов'язаних методів на прикладі перетворення народнопісенних мелодій у професійній

музиці. Так, ознаками методу обробки вчений вважає достовірне використання композитором у повному обсязі наспіву і словесного тексту пісні (з підкресленням її змісту та мовної своєрідності). Домінуючими для розробки (розвитку пісні, її симфонізації) є примат суб'єктивного начала, вираження через пісню особистого ставлення до світу. Це віддзеркалюється в частковому використанні пісенного наспіву та наданні йому під час розвитку нових нюансів [13, с. 274].

На наш погляд, у широкому сенсі обробка і розробка є культуротворчими «механізмами» загального розвитку-перетворення тематизму. Ці методи загалом є підставою кристалізації музичних жанрів і використовуються в широкому діапазоні, поєднуючи в собі різні рівні творчого впливу на базовий музичний матеріал.

Специфічне переломлення методи музичної обробки / опрацювання дістають стосовно кількісно-якісних видозмін конкретних творів як вихідного музичного тексту, утворюючи численні жанрові версії останнього (перекладення, транскрипція, аранжування, обробка, фантазія, варіації, пародія, парафраз тощо). Ці видозміни регламентуються в діапазоні творчих дій – від незначного мовно-контекстного пристосування моделі до нових фактурно-виконавських умов – до кардинальної образно-семантичної й структурно-композиційної трансформації вихідної тези.

Феномен обробки в музичній культурі також історично пов'язаний з жанровим віддзеркаленням результату розуміння, тлумачення та художнього засвоєння-переосмислення субстрату національної духовності, здійснення творчої взаємодії народного і професійного начал у системі музичного мислення. Цей жанр композиторської типізації, що демонструє відкритість і спрямованість на вияв нового у вже створеному, існує в контексті вирішення найактуальніших для сучасної культури проблем інтерпретації та діалогу.

Отже, обробка є специфічним сталим жанром музичної творчості, що функціонує в системі музичної культури та поєднує в собі рівень культури певного суспільства, виконавську й композиторську творчість та художні смаки слухачької аудиторії. Ця найтрадиційніша в музиці жанрова форма засвоєння творчого досвіду є динамічним чинником збереження та розвитку мистецьких (зокрема національних) традицій, сприяючи «розширенню культурного контексту художніх ідей» [5, с. 8] загалом.

Жанр обробки має широке функціонування в різноманітних музичних сферах (вокально-хоровій та інструментальній), існує в численних жанрово-стильових моделях (фольклорна, культова, джазова) та індивідуальних авторських рішеннях. Множинний прояв знаходить обробка в низці споріднених за природою жанрів музичного мистецтва (аранжування, транскрипція, перекладення, редакція тощо), об'єднуючи їх у специфічну систему «вторинного» авторського тлумачення першоджерел. Жанри цієї системи фокусують у собі різні композиційно-семантичні рівні обробки як жанру та методу опрацювання.

Жанр обробки є особливим художнім результатом вищезазначеного культуротворчого процесу обробки, що здійснюється за допомогою певних методів музичного опрацювання, та фіксується у конкретних творах. Обробка-жанр є кінцевою формою композиторського тлумачення і образно-семантичного переосмислення цитованих музичних текстів (авторських творів або анонімних джерел) як художньо-інформаційних об'єктів з метою створення на їх основі нової художньої цілісності.

Таким чином, багатозначність і багаторівневність (явище – дія; процес – результат; метод – жанр) феномену та поняття «музична обробка», множинність і системність методів та жанрів обробки / опрацювання потребують уведення нових узагальнених понять, що поєднують в собі відповідні комплекси значень.

Згідно з наведеним під феноменом музичної обробки ми розуміємо креативну, цілеспрямовану індивідуально-авторську акультурацію наявних, первинно даних музичних текстів.

Музична обробка / опрацювання визначається як культуротворчий процес змістовно-композиційного переосмислення і перетворення існуючих текстів музичної культури – традиційно-канонічних і авторських – та одночасно як результат цього процесу – утворений на основі первинної моделі новий художній синтез-композиторський твір, що є вторинною

цілісністю, має власні соціально-комунікативні, жанрово-стильові та фактурно-композиційні ознаки.

Метод музичної обробки / опрацювання визначається як комплекс методів художньої (музичної) інтерпретації та композиції як вторинних творчих дій композитора, спрямованих на образно-змістовне і структурно-композиційне оновлення-трансформацію первинних музичних текстів – інтонаційно-семантичних моделей.

Музична обробка-результат також має амбівалентні властивості. З одного боку, обробка трактується як узагальнювальний вид музичної творчості в системі споріднених музичних явищ; з іншого – як окремий музичний жанр, що в дослідницькій літературі найчастіше ототожнюється з композиторським тлумаченням народнопісенної або культової спадщини.

Музична обробка є художнім віддзеркаленням явища обробки в загальнокультурному сенсі, специфічною мистецькою формою функціонування культури як творчої акультурації наявних музичних текстів. Специфіка музичної обробки як феномену зумовлена її одночасним існуванням у двох культуротворчих вимірах – діяльнісному (процес / метод творчого розвитку вихідного матеріалу) і сталому (результат процесу / жанр, творчий артефакт).

Багатогранність музичної обробки зумовлена специфічним характером функціонування в системі художньої творчості як форми художньої інтерпретації, методу та жанру, що є узагальнювальним видом у системі споріднених явищ та окремим її репрезентантом.

Висновки з даного дослідження. Отже, музична обробка є синтетичним жанром авторської творчості, що ґрунтується на синтезі музичної інтерпретації та композиції, кристалізує творчий результат переосмисленої композитором нової художньої інформації у вторинно-стильовому композиційному комплексі.

Перспективи подальших розвідок. Перспективним напрямком подальших досліджень є обґрунтування комунікативно-жанрових аспектів музичної обробки, визначення сучасних методів опрацювання в авторській творчості.

Список використаних джерел

1. Арановский М. Структура музыкального жанра и современная ситуация в музыке [Текст] / М. Арановский // Муз. Современник: Сб. ст.; Вып. 6. – М.: Сов. композитор, 1987. – С. 5–44.
2. Горюхіна Н. Постановка проблеми творчого методу в теоретичному музикознавстві [Текст] / Н. Горюхіна // Укр. музикознавство.: Республ. міжвід. наук.-метод. зб. ст. – Вип. 15. – К., Муз. Україна, 1980. – С. 14–21.
3. Лотман Ю. Семіосфера: Культура и взрыв; Внутри мыслящих миров: Статьи. Исследования. Заметки: [1968–1992] [Текст] / Ю. Лотман. – СПб: Ис-во, 2000. – 704 с.
4. Москаленко В. Про виражальну функцію цитування народних мелодій у сучасному симфонізмі [Текст] / В. Москаленко // Сучасна музика: 36. ст. – Вип. 1. – К.: Муз. Україна, 1973. – С. 25–59.
5. Назайкинский Е. Логика музыкальной композиции [Текст]: Исследование / Е. Назайкинский. – М.: Музыка, 1982. – 319 с.
6. Назайкинский Е. Стиль и жанр в музыке [Текст]: учеб. пособ. для студ. вузов / Е. Назайкинский. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 248 с.
7. Самойленко О. Діалог як музично-культурологічний феномен: методологічні аспекти сучасного музичного мистецтва : автореф. дис... д-ра мистецтв [Текст] / О. Самойленко; Київ. нац. муз. академія ім. П.І. Чайковського. – К.: НМАУ, 2003. – 36 с.
8. Соколов А. Музыкальная композиция XX века: диалектика творчества [Текст]: Исследование / А. Соколов. – М.: Музыка, 1992. – 227 с.
9. Соколов А. К проблеме типологии музыкальных жанров [Текст] / А. Соколов // Проблемы музыки XX века : Сб. ст. – Горький: Волговятское книжное изд-во, 1977. – С. 4–32.
10. Сохор А. Музыка – Культура – музыкальная культура [Текст]: статья / А. Сохор // Сов. Музыка. – 1978. – №3. – С. 83–86.
11. Сохор А. Социальная обусловленность музыкального мышления и восприятия [Текст] / А. Сохор // Проблемы музыкального мышления : сб. ст. – М.: Музыка, 1992. – С. 59–74.
12. Сохор А. Эстетическая природа жанра в музыке [Текст] // Вопросы социологии и эстетики музыки. II.: Ст. и исследов. / А. Сохор – Л.: Сов. композитор, 1981. – С. 231 – 239.
13. Сохор А. Традиции и новации в творчестве Свиридова [Текст] // Вопросы социологии и эстетики музыки. III.: Статьи и исследов. / А. Сохор. – Л.: Сов. композитор, 1983. – С. 262–302.
14. Философский энциклопедический словарь [Текст]. – М.: Инфра, 2001. – 576 с.